

Перепелиця Д.М.

здобувач вищої освіти

Таврійський державний агротехнологічний університет

імені Дмитра Моторного

ЗАПЕРЕЧЕННЯ ПРОСВІТНИЦЬКИХ УЯВЛЕНЬ ПРО СУТЬ ЛЮДИНИ В РОМАНІ П. ЗЮСКІНДА «ЗАПАХИ, АБО ІСТОРІЯ ОДНОГО ВБИВЦІ»

***Анотація.** У статті роман П. Зюскінда розглядається з позиції пародіювання просвітницьких уявлень про суть людської особистості та джерела творчості. Визначено, що автор для вираження своєї концепції обирає відповідного героя, наділяє його особливими здібностями, однак позбавляє особистості, вираженої в цьому випадку через метафору запаху, що змушує протагоніста шукати власну ідентичність.*

***Ключові слова:** запах, олфакторність, доба Просвітництва, постмодернізм.*

***Perepelytsia D.M. Rejection of Enlightenment's Concepts about the Essence of Human in P. Zuskind's novel «Perfume: The Story of a Murderer».** In the article P. Zuskind's novel is considered from the standpoint of parodying ideas of the Age of Enlightenment about the essence of human personality and the source of creativity. It is determined that the author chooses the appropriate character to express his concept, endows him with special abilities, but deprives him of the personality expressed in this case through the metaphor of smell, which forces the protagonist to seek his own identity.*

***Key words:** smell, olfactory, Enlightenment, postmodernism.*

Німецький письменник, драматург, сценарист Патрік Зюскінд уважається «фантомом» сучасної німецької літератури. Творча палітра автора настільки оригінальна й актуальна, що викликає інтерес читачів і дослідників у всьому світі. Феномен П. Зюскінда поступово розкривається в контексті його творів, де письменник висловлює своє ставлення до світу й людини, а також власне розуміння творчості.

Роман «Запахи, або Історія одного вбивці» («Das Parfum») – не менш унікальне явище в зарубіжному мистецтві слова ніж його автор. Вийшовши з друку в 1985 р., він отримав таку світову популярність, якою в німецькій літературі останніми користувалися твори Т. Манна, Г. Белля та Г. Грасса. Тираж тільки в Німеччині склав понад два мільйони примірників, був здійснений переклад 31 мовою. Однак у філологічних колах Німеччини роман був сприйнятий досить прохолодно, і лише через кілька років стали з'являтися критичні статті та наукові праці про нього, хоч їх було небагато. Висловлювання рецензентів і газетних критиків про роман вражають полярністю оцінок: від: «штучного змішування стилів і мотивів» до «читацького потрясіння», «феноменального задуму» і «щасливого випадку в німецькомовній літературі» [див.: 2]. Однак, роман усе ж справив своєрідний літературний фурор та ажіотаж, зокрема вплинув на подальше розуміння витонченого мистецтва створення парфуму.

Дія твору відбувається у Франції XVIII ст. У ньому розповідається історія Жана-Батиста Гренуя, фізично та емоційно гвалтованого сироту, надприродний нюх якого веде його у химерному пошуку своєї втраченої ідентичності. Геній запахів, сам Гренуй не має особистого, що означає відсутність його індивідуальності. Відкриваючи свою олфакторну здібність, Гренуй стає все більш захопленим створенням нових ароматів, зокрема тих, які б міг «носити» сам, витягаючи та змішуючи тілесні запахи молодих незайманих жінок, яких він убиває. Велика надія Гренуя – створити ідеальний парфум, який дасть йому можливість зрозуміти власну сутність, розкрити свою ідентичність. Незважаючи на свою ненависть до людей, божевільний парфумер живе задля уваги та прихильності з боку інших, які змушені під чарами створених цим персонажем ідеальних парфумів беззастережно любити його. Однак, у момент свого головного досягнення Гренуй усвідомлює, що аура ідентичності, створена його чарівним парфумом, – лише ілюзія і що саме ненависть, а не любов, спонукала його стати генієм парфумерії. Після цього прозріння Гренуй повертається до вихідного пункту, у паризькі нетрі, й закінчує власну історію, обливаючись найпрекраснішими парфумами та віддаючись натовпу вбивць та злодіїв. Ошаленілі від його спокусливих парфумів, вони розривають його на шматки, які потім

з'їдають. Таким чином, від геніального парфумера, як і від його творинь, що здатні випаровуватись, не лишається нічого: «...коли його ім'я на протигагу іменам інших геніальних потвор, <...> тепер забуто, то, певна річ, не тому, що Гренуй порівняно з цими знаменитими монстрами був не такий зарозумілий, зневажливий, аморальний, одне слово, безбожний, а тому, що його геній і єдине його шанолубство було обмежене сферою, яка в історії не залишає жодних слідів: нетривким царством запахів» [3].

Протягом усього роману автор послідовно розкриває перед читачем образ обмеженого бюргера, який хоче бути митцем. Те, що уявляється йому власним талантом, є радше здатністю опанувати ремеслом. Його конфлікт зі світом обумовлений комплексом неповноцінності, а самоізоляція приховує в собі страх перед людьми.

Доба Просвітництва обрана письменником за тло дії не випадково. XVIII ст. було значним періодом у французькій та європейській історії, оскільки знаменує собою важливу епоху змін. І. Кант уважав, що вихід народів зі стану неповноліття, в якому вони перебувають із власної вини, виражається в ідеях Просвітництва, у самостійності людського розуму: «Неповноліття означає неспроможність користатися власним розумом без керівництва когось іншого». Якщо люди вийдуть зі стану неповноліття, то почнуть «розповсюджувати навколо себе дух розумного поцінування власної вартості і розважливого погляду на покликання кожної людини», але привчати до просвітництва людей, на думку німецького класика тієї доби, можна лише поступово. Просвітництво вимагає «свободи публічно користуватись за всіх обставин своїм власним розумом» і «виносити на громадський розсуд свої міркування щодо поліпшення цього устрою і навіть вільно його критикувати», відкриваючи «новий простір для самовдосконалення...» [1, с. 44].

Саме просвіті надавалася виняткова роль у житті людства і зміні його на краще. Д. Наливайко зазначає, що під «просвітою» розуміли не лише поширення освіти, знань, а й «просвітлення розуму» в плані громадянського й філософсько-морального виховання, утвердження «істинних» ідеалів, світогляду на протигагу «хибним ідеям», брехні й забобонам старого феодального світу. Тому закономірна друга назва епохи Просвітництва – доба Розуму (у широкому значенні цього

слова), де розум є універсальною історичною силою: «Розум – один і той самий для всіх мислячих суб'єктів, для всіх націй, епох і культур» [цит. за: 1, с. 45].

Поняття індивідуалізму природним чином проявляється в романі Патріка Зюскінда і особливо в його головному герої, Гренуї. Починаючи з моменту свого народження та завершуючи працею в якості підмайстра і досягненням своєї особистої мети – стати кращим парфумером, головний персонаж є втіленням багатьох змін, характерних для індивідуалізму епохи Просвітництва. Незважаючи на це, П. Зюскінд, здається, попереджає про небезпеку зростання індивідуалізму шляхом гіперболізації його в постаті Гренуя. Роман «Запахи, або Історія одного вбивці» представлений П. Зюскіндом як обвинувачувальний акт суспільству доби Просвітництва, висвітлений через постійне переплетення любові й смерті, щоб продемонструвати, як широко відомий просвітницький ідеал індивідуалізму породжує егоцентричне суспільство.

У романі «Запахи» є кілька зв'язків із добою Просвітництва, які обертаються, в основному, навколо головного героя Гренуя. Діяльність останнього позначена рисами цієї епохи, які проступають протягом усього роману. Зокрема, персонажем використовуються експерименти й інші наукові методи для досягнення бажаного олфакторного результату, хоча він відрізняється від інших мислителів епохи Просвітництва своєю егоїстичною натурою й антиемпіричними методами. Відчутний також певний релігійний аспект Просвітництва, оскільки й у романі, і в його екранізації, він певною мірою зображений як диявол (наприклад, в діалозі годувальниці та панотця Тер'є: «– *Отже, ти твердиш, нібито знаєш, як людське дитя, котре водночас є – про це я хочу неодмінно нагадати, оскільки воно охрещене, – дитям Божим, має пахнути? <...> Крім того, ти запевняєш, що коли воно не пахне так, як мало б пахнути на твою думку, – на думку годувальниці Жанни Бюссі з вулиці Сен-Дені! – що тоді це дитя від диявола?» [3]), що може бути відсиланням до протистояння між наукою і вірою в ті часи.*

Коли Гренуї підходить до Бальдіні, він одразу ж використовує свій чарівний ніс, щоб допомогти йому в експериментах, на відміну від лінійного і, можливо, монотонного підходу, прийнятого більшістю

значних мислителів доби Просвітництва. Він також не приділяє особливої уваги складникам своїх парфумів і вважає за краще керуватися своїм носом, що дуже не подобається Бальдіні. У зв'язку з цим Гренуя можна вважати антиемпіриком через відсутність послідовної процедури і кричущого нехтування результатами своїх експериментів. Риса, яка відрізняє Гренуя від мислителів доби Просвітництва, таких як Ф. Бекон, І. Ньютон і Т. Джефферсон, – це його егоїстичні мотиви, в той час як просвітники у своїх пошуках виступали альтруїстами. Таким чином, Гренуй може представляти добу Просвітництва, але не в загальноприйнятому розумінні, оскільки він часто домагається успіху для задоволення власного еґо, навіть якщо його досягнення дійсно новаторські.

Гренуй, зрештою, постмодерністський геній. Він творить свої шедеври як справжній постмодерніст: не створюючи своє, а змішуючи вкрадене у природи та живих істот, отримуючи при цьому щось оригінальне, що справляє значний вплив на читача/глядача. Головного героя можна вважати псевдогенієм постмодернізму – творить у власних цілях, краде чуже, щоб «зліпити» своє. Постмодерністський характер геніальності Гренуя полягає й у тому, що він поєднує в собі всі історичні фази культу генія з кінцевим розчаруванням в ньому, усвідомленням його неспроможності. Творчість протагоніста зводиться до того, що він краде у природи душу, дещо відрізняючись від Бальдіні – філістера, який краде саме чужі твори. Образ Гренуя, безумовно, задуманий П. Зюскіндом як пародія на систему цінностей та естетичні ідеали «епохи геніїв». Причому ці генії не створюють щось досконале для світу, суспільства, а самі є похідними від численних арт-дилерів у системі «попит – пропозиція». Ця позиція не лише йде врозріз із класичним мистецтвом, а й стає своєрідним спротивом тоталітарним режимам ХХ ст., які вимагали від майстрів слова діяти в умовах конформізму [4].

Гренуй не зміг стати повноцінною людиною, тому що спочатку був причиною загибелі всіх, хто був поруч із ним, а згодом і сам став убивати живе, намагаючись вдихнути душу в мертве. Він постає свого роду запереченням просвітницьких уявлень про душу людини, в якій від природи закладене все найкраще та яка псується під впливом соціуму з його штучними ідеалами, псевдоцінностями, порушенням

морально-етичних норм. Гренуй від народження був відокремлений від інших, не міг піддаватися їх згубному впливові, не мав змоги перейняти моделі поведінки та мислення. Але його натура проявила свої найгірші якості, а те, що він не знав і не розумів абстрактних понять, які не мали запаху, лише підтверджує, що й справжні моральні цінності, такі як добро, любов, гуманізм, справедливість тощо, не стали його чеснотами. Прагнення до втілення своєї ідеї змушувало протагоніста жити далі – в пошуках, поневіряння і роздумах. Гренуй-митець до кінця свого існування залишився ніким не зрозумілим – руйнівник і творець, вбивця, геній-парфумер, людина, що жив прагненням знайти себе.

Отже, роман П. Зюскінда «Запахи, або Історія одного вбивці» можна по праву назвати філософським, оскільки головний герой є виразником світоглядної позиції автора, його розуміння суті людини й мистецтва. «Людина без властивостей», яким є протагоніст, стає ідеальним прикладом особи, надзвичайні здібності якої мають хибну основу, а натура Гренуя, на противагу уявленням просвітителів, не містить жодного гуманістичного начала, що їх мала б закласти природа. Така трансформація характеризує перехід від класичних загальнолюдських цінностей до демонізації особистості в літературі й культурі в цілому.

Література

1. Зарва В. Просвітництво: тлумачення, витоки, сутність. *Слово і Час*. 2009. Вип. 4. С. 43–52.
2. Землянська А.В., Шарова Т.М. Світова література в умовах глобалізаційних процесів. Мелітополь : ФОП Однорог Т.В., 2018. 156 с.
3. Зюскінд П. Запахи, або Історія одного вбивці (Парфуми). *Бібліотека української літератури*: веб-сайт. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=123>.
4. Шарова Т.М. Практики адаптації автора-творця: соціокультурний простір. *Текст. Контекст. Інтертекст*: електронне фахове видання. 2018. Вип. 2. URL: <http://text-intertext.in.ua/index.php?id=239>.